

Egeresi László Sándor*

Károli Gáspár Református Egyetem, Hittudományi Kar

Hány férfi lefejezésével lesz egy nő bölcs a Biblia szerint?

Régi kérdések és új perspektívák
egy bibliai történet kapcsán**

Bevezető

Korunk, a 21. század első évtizedeinek egyik legismertebb és legbefolyásosabb történésze Yuval Noah Harari. Az izraeli tudós fogalmazta meg, hogy máig nem tudjuk, mi az oka annak, hogy a mezőgazdasági forradalom óta a férfiak uralkodnak a nők fölött a legtöbb társadalomban. Nemcsak a muszlim társadalmakról van szó, ugyanis ez a helyzet a keresztyén társadalmakban is, de lényegében vallástól és ideológiai felfogástól függetlenül minden társadalomban.¹ Többen is feltételezik, hogy léteztek nők által irányított közösségek, és keresik ennek nyomait a Bibliában is. Néhány bibliamagyarázó például ezt látja Rúth könyvében is, amikor Naomi ezt mondja két menyének, Orpának és Rúthnak: „Menjete, forduljatok vissza, ki-ki az anyja házába!” (1,8) Általános szokás szerint a nő apja házába tér vissza (Gen 38,11; Lev 22,13; Num 30,17; Deut 22,21; Bír 19,2–3). Az itt használt kifejezés kapcsán három igehelyet szoktak megemlíteni: az egyik a Gen 38,11, a másik kettő az Énekek 3,4 és 8,2. Felmerülhet, hogy mindkét nőnek, Orpának és Rúthnak is meghalt már az apja, s ezért

* Egeresi László Sándor (Sárospatak, 1970) Debrecenben szerzett református lelkészi diplomát, Egerben pedig tanári diplomát. Teológiai tanulmányokat folytatott az Amerikai Egyesült Államokban és Svájcban, régészeti tanulmányokat pedig több rendben Izraelben. *A bibliai héber nyelv tankönyve* (Budapest 2009, 2010, 2015) standard mű a magyar felsőoktatásban; *A bibliai héber–magyar szótár. Függelék: bibliai arámi szavak listája* (Budapest, 2022) című munkájáért Scheiber Sándor állami kitüntetést kapott. Jelenleg a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának professzora. E-mail címe: egeresi.laszlo@kre.hu.

** Az itt közölt tanulmány a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karának 2023. évi *Dies Natalis* ünnepi gyűlését megnyitó előadás szerkesztett változata.

¹ Sőt, ha őszinték akarunk lenni, ez a helyzet még a keresztyén/keresztény felekezetek többségében is, elég megnézni például, hogy a Magyarországi Református Egyház zsinatában hány nő esperest találunk.

kell itt *anyjuk* házába visszatérniük.² Ugyanakkor a 2. fejezet 11. versében Bóáz említést tesz Rúth apjáról, bár Campbellnek³ valószínűleg igaza van abban, hogy itt egy olyan bevett formulával van dolgunk, amelynek része a kifejezés, s így igazából nem számít, hogy ténylegesen él-e még Rúth apja vagy nem. Az sem zárható ki, hogy egy olyan régi szokás áll a háttérben, amely később feledésbe merült. A Gen 24,23-ban Ábrahám szolgája még az apai ház iránt érdeklődik kérdésében, s Rebeka válaszából kiderül annak létezése. A szöveg szerint később Rebeka mégis anyja házába megy elmesélni a történeteket. A kommentárok többsége azzal magyarázza ezt, hogy Betúél, Rebeka apja ekkor már halott volt, s az *anyja háza* kifejezés családi központként értendő. Ez jól magyarázza a történetet, mégsem lehet elvetni Campbell elképzelését,⁴ aki szerint bizonyos körökben létezhetett olyan szokás, hogy házassági ügyekben az anyai házat tartották illetékesnek. Ezt alátámaszthatja az Énekek két passzusa is, bár ezeknek értelmezése vitatott.⁵ A négy igehely összehasonlítását Carol Myers végezte el egyik tanulmányában,⁶ s hat pontban foglalja össze a közös vonásokat,⁷ de igazán egyik sem

² Ld. Rad, Gerhard von: *Genesis: A Commentary*. Westminster Press, Philadelphia 1972, 257. és Skinner, J.: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis*. 2d ed. ICC. T & T Clark, Edinburgh 1930, 344. Bár Betúélt említik a 13. és 24., továbbá az 50. versben is, az utóbbi igehely valószínűleg jóval későbbi, lásd Speiser, E. A.: *Genesis: Introduction, Translation, and Notes*. Doubleday, Garden City, NY 1964, 181–182.

³ Campbell, Edward F.: *Ruth: A New Translation with Introduction, Notes and Commentary*. Yale University Press, New Haven–London 1975, 64. Hubbard is felveti ezt a pontosítással, hogy az *anyja háza* kifejezés nem külön épületet jelöl, hanem szobát, helyiséget (Hubbard, Robert L., Jr.: *The Book of Ruth*. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1988, 102). Talán ebbe a gondolatkörbe illik a Gen 24,67 is, amely arról számol be, hogy Izsák anyjának, Sárának a sátrában veszi feleségül Rebekát. Felmerülhet még egy lehetőség: az anyáknak olyan feladatuk is volt, hogy tanítsák lányukat a szerelemmel és házassággal kapcsolatos dolgokra. Ezt *talán* alátámaszthatja az Énekek 8,2.

⁴ Hubbard, Robert L., Jr.: *i. m.* 102.

⁵ Hadd hivatkozzam itt két kiemelkedő kommentárra: Pope, M. H.: *Song of Songs: A New Translation with Introduction and Commentary*. Anchor Bible 7C). Doubleday, Garden City, NY 1977, 421. és Murphy, R. E.: *The Song of Songs: A Commentary on the Book of Canticles or the Song of Songs*. Fortress Press, Minneapolis 1990, 146.

⁶ Meyers, C.: To Her Mother's House: Considering a Counterpart to the Israelite Bet'ab. In: Jobling, D. – Day, P. L. – Sheppard, G. T. (eds.): *The Bible and the Politics of Exegesis: Essays in Honor of Norman K. Gottwald on His Sixty-Fifth Birthday*. The Pilgrim Press, Cleveland 1991, 39–51.

sokat segít az igehelyek jobb megértésében. Abban talán igaza van Meyersnek, hogy az „anyai ház” a gyakran emlegetett „apai ház”-hoz hasonló szerepet tölt be, és magában hordozhatja akár a házasság előkészületi lépéseit is.⁸ Phyllis Tribble szerint: “this phrase emphasizes the radical separation of these females from all males”.⁹ Emellett érdemes figyelni az arányokra is: az „anyai ház” említése lényegében szórványos, ritka, s talán nem is kellene különösebb jelentőséget tulajdonítani neki.¹⁰ A véletlenszerű említés pedig természetes, erre vannak példák a környező népek irodalmában is.¹¹

Van viszont a női vezetésnek egy talán ennél egyértelműbb példája, s ezzel érünk el a vizsgálódásunk tárgyát képező történethez. Hosszú az út és göröngyös, míg a rablóvezér Dávidból a monarchia királya lesz,¹² és a hatalmat nemcsak megszerezni kihívás, hanem megőrizni is. A lázadások sorában akadunk rá egy ritkán elemzett, viszont nagyon érdekes elbeszélésre. A narratíva a 2Sám 20-ban található, s így kezdődik:

„Akadt ott egy elvetemült ember, név szerint Seba, egy benjámini embernek, Bikrínek a fia. Ez belefűjt a kürtjébe, és kihirdette: Nincs semmi közünk Dávidhoz, semmi örökségünk Isai fiával! Sátorába térjen minden izráeli! Ekkor Sebához, Bikrí fiához pártolt Dávidtól minden izráeli. De a júdaiak hűségesen követték királyukat a Jordántól Jeruzsálemig.” (2Sám 20,1–2)

A baj nagy, ezt maga a király meg is fogalmazza, és azonnal rendelkezik:

⁷ A hat pont sorrendben: 1. A woman’s story is being told. 2. A wisdom association is present. (For Proverbs this is self-evident; for the other passages it is less clear.) 3. Women are agents in their own destiny. 4. The agency of women affects others. 5. The setting is domestic. 6. Marriage is involved. Meyers, C.: *i. m.*

⁸ Ld. uo.

⁹ Tribble, Phyllis: *God and the Rhetoric of Sexuality*. OBT. Fortress Press, Philadelphia 1978, 169.

¹⁰ Murphy például egyszerűen az énekre jellemző stílusjegynek látja ezt, lásd Murphy, R. E.: *i. m.* 1990, 146.

¹¹ Egy egyiptomi szerelmes költeményben egy fiatal nő is beszél az anyja házáról. Az *Inanna és Dumuzi házasságának* sumer elbeszélésében is Inanna anyja tanácsadóként kap szerepet. Ld. Exum, J. Cheryl: *Song of Songs: A Commentary*. OTL. Westminster John Knox Press, Louisville 2005, 162. az irodalmi források megadásával.

¹² Még mindig jó olvasmány a témához Kőszeghy Miklós: *Dávid*. Ókori források – ókortörténeti tanulmányok. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2001.

„Ez a Seba, Bikrí fia még Absolonnál is nagyobb bajt hozhat ránk. Vedd magad mellé urad embereit, és üldözd őt, még mielőtt erődített városokat talál, és elmenekül előlünk!” (6. vers)

A lázadó Seba ben Bikrí azonban eddigre már északra menekül, és meg sem áll az egyik legészakibb városig, Ábél-Bét-Maakáig, ám Jóáb követi embereivel, és körbezárja a várost. Ezen a ponton idézzük fel szó szerint a bibliai passzust:

„Seba átvonult Izráel minden törzsén Ábél-Bét-Maakáig. A bikríek mind összegyűltek, és követték őt. De utolérték és körülzárták Ábél-Bét-Maakában, és sáncot emeltek a város ellen, a bástyával szemben. Az egész nép, amely Jóábbal volt, nekiállt bontani a várfalat, hogy ledöntse.

Akkor egy okos asszony így kiáltott ki a városból: Hallgassatok ide! Hallgassatok ide! Mondjátok meg Jóábnak, hogy jöjjön ide, hadd beszéljek vele! Amikor ő odament hozzá, megkérdezte az asszony: Te vagy Jóáb? Én vagyok – felelte. Az asszony ezt mondta neki: Hallgasd meg szolgálóleányod szavát! Ő így felelt: Hallgatom. Az asszony ezt mondta: Hajdanában ez a mondás járta: Ábélben kérjetelek tanácsot, akkor célhoz értek! Én Izráel egyik békeszerető városa vagyok, te pedig meg akarsz ölni egy izráeli várost, egy anyát? Miért akarod elpusztítani az Úr örökségét?

Jóáb így válaszolt: Dehogy akarom, dehogy akarom elpusztítani és lerombolni! Nem erről van szó! De egy ember Efraim hegyvidékéről, név szerint Seba, Bikrí fia kezét emelt Dávid királyra. Csak őt magát adjátok ki, és akkor elvonulok a város alól. Az asszony ezt felelte Jóábnak: Mindjárt kidobjuk neked a fejét a várfalon! Az asszony bölcsen eljár az egész népnél, fejét vétette Sebának, Bikrí fiának, és kidobták azt Jóábnak. Jóáb pedig megfúvatta a kürtöt, és szétoszlottak a város alól, mindenki a maga lakóhelyére. Jóáb is visszatért Jeruzsálembe a királyhoz.” (14–22. vers)

A történet több szempontból is érdekes. Először is érdemes lenne megnézni egy külön tanulmányban az itt leírt csapatmozgásokat. Ki kivel, milyen csapategységekkel, milyen irányban mozog, és ennek mi az oka? Miért menekül a lázadó Seba ben Bikrí egészen Ábél-Bét-Maakáig? Valamilyen független vagy szakadár városról van itt szó? S ha már a távoli észak, miért Ábél-Bét-Maakáh, és miért nem az ettől 8-10 kilométerre fekvő Dán a menekülő ember célja? Miért menekül egyedül a lázadó, ha annyian melléáll-

tak?¹³ Nem mehetünk el említés nélkül amellett sem, hogy a narrátor egy apró mozzanatot ékel be az üldözés fonalába. Jóáb összetalálkozik Amászával, akinek megfogja a szakállát, hogy megcsókolja – mondja a bibliai szöveg –, de egész egyszerűen felnyársalja, kibeleezi – mondja szintén a bibliai szöveg. Hát azért itt a dávidi történetekben van minden: erőszak, szex, háború, cselszövés.

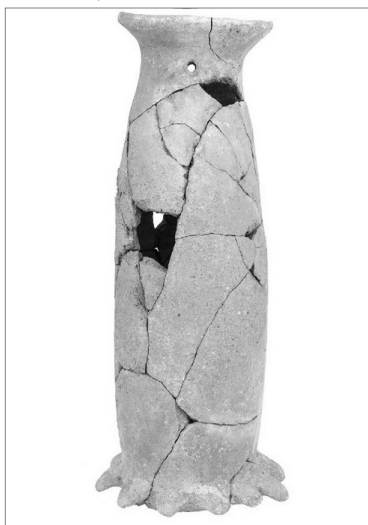
Most azonban erre az okos asszonyra összpontosítsunk, illetve arra, hogy mit mond. Nyelvi, irodalmi szempontból egyértelmű, hogy itt nem egyszerűen a város egyik átlagos polgára szólal meg. A 16. vers nyelvezete világos: **שָׁמְעוּ שְׁמָעוּ אֶמְרוּ-נָא**. Három imperativus van előttünk, az utolsó felszólítást pedig még nyomatékosabbá teszi a **נָא** szócska. A fordításaink ezt nem tudják visszaadni, de itt egy olyan személy szólal meg, aki tekintéllyel bír. Nő szólít meg férfit, három felszólító módba tett igével a mondata elején. Színre lép a történet igazi főszereplője, a tekintéllyel bíró asszony, és az ostrom félbemarad. Máris mennek Jóábért, a hadvezérért, ahogyan az „okos asszony” kérte. Miután pedig meggyőződött arról, hogy tényleg Jóáb az, akivel tárgyal, elmondja, amit akar. Van ugyan egy kötelező tiszteletadás is Jóáb felé: „Hallgasd meg szolgálóleányod szavát!” A hadvezér aztán nemcsak hogy meghallgatja, hanem egyenesen elkezd magyarázkodni, mentegetőzni: „Dehogy akarom, dehogy akarom elpusztítani és lerombolni!” Miután Jóáb elmondja, hogy lényegében neki csak a lázadó Seba ben Bikrí kell, az asszony már mondja is a háborús helyzet megoldását: „Mindjárt kidobjuk neked a fejét a várfalon!” Ezen a ponton nem konzultál senkivel, egyedül dönt. Igaz, okos asszony, de azért a város lakosságával is meg kell értetnie, hogy ezt a náluk bujkáló személyt fel kell áldozni a város békéjének érdekében.

De figyeljünk a részletekre! Nem arról olvasunk, hogy kinyitják a város kapuit, és beengedik Jóáb csapatait. A város nem kapitulál! Nem arról olvasunk, hogy kiadják a lázadót (Jóáb ezt kérte!), akit aztán kihallgathatnának, hogy kivel és mit beszélt a városban. Nem. A megoldás radikális és egyszerű: **הִנֵּה רָאֵשׁוּ מִשְׁלָךְ אֵלָיךְ** – Íme a feje kidobatik hozzád! Lefejezik a lázadót, és kidobják a fejét. A *casus belli* megszűnt, a csapatok a városfalon kívül maradnak, a lázadót nem lehet kihallgatni. Ez az asszony tényleg okos! Ez pedig egyértelművé teszi, hogy ez az asszony irányítja a várost, és a városnak valamilyen kiemelt szerepe van itt északon; s talán az sem véletlen, hogy

¹³ Ezeket a kérdéseket egy másik tanulmányban szeretnénk megvizsgálni, mivel a Galileában folyó ásatások egyrészt egyre több segítséget adnak a részletesebb kép megrajzolásához, másrészt újabb kérdéseket is felvetnek.

nem közlik velünk ennek az asszonynak a nevét, mert ő sem a nevével vagy a tisztségével pozicionálja magát, hanem a városban betöltött szerepével.

A történettel kapcsolatban számtalan kérdés felmerül, nemcsak exegetikai, hanem régészeti is. Milyen fajta szerepet játszott az „okos asszony”, illetve ahogyan a héber eredeti mondja, a „bölcss asszony” az izraelita társadalomban? Miben rejlett a bölcssége? Valamilyen jogi tekintély, vagy inkább kultikus, vagy egyszerűen spirituális szerepre kell gondolnunk? Kötvető-e a „bölcss asszony” jelensége valamilyen speciális korszakhoz, ebben az esetben a vaskor IIa-hoz (Kr. e. 950–830)? Vagy egy régebben élő kánaáni hagyomány nyoma maradt ránk a szövegben? Esetleg a deuteronomista történetíró koncepciója volna a két helyen előforduló „bölcss asszony”, a tékóai és a ábél-bét-maakái „bölcss asszony”? Hogyan értendő a „békeszerető város” és az „anya”?¹⁴ Mi a jelentése annak az akkor ismert szólásnak, hogy „Ábélben kérjetelek tanácsot, akkor célhoz értek!” (20,18)?

A rekonstruált illatáldozati oltár.
A szerző felvétele a vezetőség engedélyével

Archaeológiai kérdések sora is felmerül, noha itt nem kell kitérnünk Ábel Bét-Maaká általános jelentőségére és a feltárás állására, hiszen magyar nyelven ismertettük azt.¹⁵ Van-e régészeti detektálható nyoma a történetben említett ostromsáncnak vagy bástyának? Van-e régészeti nyoma annak, hogy kultikus vagy más értelemben vett kiemelkedő szerepe volt a városnak? Van-e egyáltalán nyoma annak, hogy ebben a korban lakott volt a település, s hogy ez mit jelent részletesebben? Földrajzi fekvéséből adódóan a hely rendkívüli geopolitikai jelentőséggel bír: Izraelbe észak felől csak innen, vagy a 8-10 kilométerre fekvő Dánon keresztül lehet bejutni.¹⁶ Az alábbiakban fókuszáltn szeretnénk rámutatni Ábél-

¹⁴ Ezekre szintén érdemes lesz egy külön tanulmányt szánni.

¹⁵ Egeresi László Sándor: Tel Ábel Bét-Maaká a jelenlegi kutatások tükrében. In: *Collegium Doctorum*, 15. (2019/1), 61–79.

¹⁶ A korábbi izraeli–arab háborúk során az Izraeli Védelmi Erők (IDF) géppuskafészeket telepített a tel északi részén. Ezek ma is láthatóak. A jelenlegi háborúban zajló támadások is mutatják a szűkebb régió jelentőségét: a feltárástól pár kilométerre fekszik a modern Izrael legészakibb települése, Metullah, amit nemrég bombatámadás ért, és evakuáltak, akár csak a teltől nyugatra pár kilométerre fekvő várost, Qiryat Smonát.

Bét-Maaká kultuszi jelentőségére. Az Ábél-Bét-Maakában folyó ásátásokat korábban már bemutattuk magyarul.¹⁷ Néhány lelet jelentőségére is felhívtuk a figyelmet angol¹⁸ és magyar nyelven.¹⁹ A kultuszi központ a 2017-es feltárás során kezdett kibontakozni az „A” jelzetű terület vaskor IB rétegéből egy 7x4 méteres északi szobában. Egy nagy fekvő kő bukkant elő az „A” terület északi szegletében.

Az installáció.

Feltárását a szerző végezte Becker Norbert református lelkész segítségével. A szerző felvétele.

Az interpretáció ekkor még dubiózus volt: egy elborult sztélé vagy pedig egy nagy asztal van előttünk? Az utóbbi feltételezés bizonyult helyesnek.²⁰ Tőle nyugatra pár méterre jelen sorok szerzője ásott ki néhány föníciai típusú pythost, majd pár nap múlva ugyanitt egy illatáldozati oltár maradványaira bukkantunk.²¹

Ekkor már egyértelmű volt a hely kultuszi szerepe. A következő évben egy addig ismeretlen installáció körvonalazódott a sarokban, amelyet a ré-

¹⁷ Az éves jelentések mindenki számára hozzáférhetőek a honlapon: Field Reports. In: *Tel Abel Beth Maacah*. <https://www.abel-beth-maacah.org/projects-3> (2025. jún. 5.)

¹⁸ Egeresi László Sándor: The Abel Beth Maacah Stone Seal: A New Interpretation. In: Kókai-Nagy Viktor – Egeresi László Sándor (Hrsg.): *Ein pralles Leben. Alttestamentliche Studien* Evangelische Verlagsanstalt, Lipcse 2017, 333–341.

¹⁹ Egeresi László Sándor: A Tel Ábel Béth-Maakáh pecsét – egy új magyarázat. In: *Theológiai Szemle*, 61. (2018/4), 202–205.

²⁰ A szektorfelelős amerikai hölgy meggyőződése az volt, hogy egy sztélét találtunk. Jómagam szkeptikusabb voltam: kifejtettem főnökömnek, hogy jóval kidolgozottabb lenne a felület még a hátoldalon is. A szakmai vita az utolsó napon dőlt el. Az izraeliek annyira megemelték a szikladarabot egy autóknál használt emelő segítségével, hogy alákukucskálhassanak: felirat nem volt. Így elmaradt az epigráfiai szenzáció, és maradt a másik interpretáció, amelyet a később előkerülő apróbb tárgyak is megerősítettek: asztal az objektum.

²¹ Az első nagyobb összefoglalás a helyiség kultuszi jelentőségéről: Yahalom Mack, Naama – Panitz-Cohen, Nava – Mullins, Robert A.: An Iron Age I Cultic Context at Tel Abel Beth Maacah. In: Berlejung, A. – Maeir, Aren M. (eds.): *Research on Israel and Aram. Autonomy, Independence and Related Issues. Proceedings of the First RIAB Center Conference, Leipzig, June 2016. Tübingen*. Mohr Siebeck, Tübingen 2019, 233–250.

A csontokat tartalmazó edény

csigolyacsontokkal. Mivel az edény egy apró pódiumon feküdt, egyértelművé vált, hogy ennek is kiemelt szerepe volt.

A lelet több mint 200 darab csigolyacsontból áll, rekonstrukciójukat, szortírozásukat Ariel Shatil zooarchaeológus végezte el. Sertés- és tehéncsont nincs közte, s a tudósok véleménye szerint nem más, mint egy astragali, vagyis jósláshoz használt eszköz.²³ Mindezek fényében Ábel Bét-Maakának kiemelt kultuszi fontosságot kell tulajdonítanunk. A jövőbeli kutatásokhoz még több feltáráshoz van szükség, de máris óriási impulzust adott a hely feltárása az északi országrész történelmének jobb megértéséhez. A vonatkozó bibliai helyeket is érdemes lesz újra megvizsgálni. Például a 20,18 septuagintai verziójában ez áll:

καὶ εἶπεν λέγουσα Λόγον ἐλάλησαν ἐν πρώτοις λέγοντες Ἡρωτημένος ἠρωτήθη ἐν τῇ Αβελ καὶ ἐν Δαν εἰ ἐξέλιπον ἃ ἔθεντο οἱ πιστοὶ τοῦ Ἰσραηλ, ἐρωτῶντες ἐπερωτήσουσιν ἐν αβελ καὶ οὕτως εἰ ἐξέλιπον.

Vagyis az ókorban létezhetett olyan hagyomány, amely a két fontos északi helyet, Dánt és Ábel Bét-Maakát egymás mellé tette. Sőt ebben a felsorolásban Dán csak a második helyen szerepel. Dán feltárása régebben kezdő-

²² A C14-es datálási módszer alapján ez a réteg a Kr. e. 10. században pusztult el.

²³ Susnow, M. – Marom, N. – Shatil, A. – Panitz-Cohen, N. – Mullins, R. A. – Yahalom-Mack, N.: Contextualizing an Iron IIA Hoard of Astragali from Tel Abel Beth Maacah. In: *Journal of Mediterranean Archaeology* 34 (2021/1), 58–83. A jóslásban betöltött szerepükhöz lásd: Susnow, M. – Yahalom-Mack, N.: Astragali Hoards in the Levant and Four Babylonian Omens. In: *Journal for Near Eastern Studies* 80 (2021/1), 91–100.

gészek maguk közt csak „kóser konyhának” hívtak.²² Az eddig példa nélküli lelet, amely a vakolt falrész előtti két részre osztott mendenceszerű asztalt foglalta magába, tovább fokozta a helyiség jelentőségét.

A következő feltárási idényben újabb érdekes leletre bukkantak a szomszédos helyiségben. Egy fekvő, törött edényt találtak, tele

dött, ám jelenleg is tart.²⁴ Jelenlegi ismereteink szerint vannak „lyukak”, olyan kronológiai periódusok Dán történelmében, amikor mintha semmi nem lenne a településen. Viszont úgy tűnik, Ábel Bét-Maaká történelme is hasonló. Mintha körvonalazódna, hogy a két helység felváltva lett volna regionális központ. Ez megmagyarázná a „lyukakat” és a váltakozásokat. Az, hogy Dán gyakrabban szerepel a Héber Bibliában, annak tudható be, hogy itt oltárt építettek,²⁵ s ez magyarázatot adna arra is, hogy miért sokkal multikulturálisabb az Ábel Bét-Maakában talált cserépletek sokasága, illetve hogy miért tartotta a hagyomány mindkét helyet fontosnak.

* * *

Röviden zárnám mondanivalómat. Különleges lehetőség, ha úgy beszélhetünk egy bibliai szakasz magyarázatáról, hogy éppen zajlik a színhely régészeti feltárása, s még különlegesebb, ha az előadó néhány szezonban részt vehetett ebben az archeológiai feltárásban, s ennél már csak az lehetne különlegesebb, ha eredeti, innen származó leleteket is kézbe vehetnénk. Nos, ettől az élménytől sem fosztom meg a kedves hallgatóságot. Ugyanis a bib-

A pódium

²⁴ A kérdéssel jelen sorok szerzője is foglalkozott a dáni óarám felirat publikálása kapcsán, ami máig a standard magyar fordításnak számít: Egeresi László Sándor: A dáni óarám felirat. In: Tenke Sándor – Karasszon István (szerk.): *„Fölbuzog szívem szép beszédre”*. Tanulmányok Dr. Tóth Kálmán tiszteletére 80. születésnapja alkalmából. Ráday Nyomda, Budapest 1997, 43–60.

²⁵ A turista ma is megnézheti azt a (vasból) rekonstruált oltárt, hogy képet kapjon annak méreteiről.

liamúzeumunk számára kértem és kaptam néhány leletet a legelső ott-tartózkodásom alkalmával. Mivel még nincsen külön tároló e leletek számára, a múzeumvezető „bölcs asszony” megengedte, hogy én tároljam ezeket, és így hoztam el a leletekből a vonatkozó korszakhoz, vagyis a vaskor II-höz tartozó anyagot. Ezeket az előadás után meg lehet nézni nálam, és kézbe lehet venni őket. Tisztelettel kérem, hogy a tárgyakat ne vegyék ki a zacskóból, mivel „múzeumtisztá” anyagról van szó, s az emberi bőrön található vékony zsírréteg is szennyezné őket.

Adós maradtam a címben feltett kérdés megválaszolásával: mennyi férfi lefejezésével lesz egy nő bölcs a Biblia szerint? Nos, úgy tűnik, elég egyetlen férfi lefejezése mindehhez, ha az a fej a megfelelő fontos ember nyakán van.

Gondolataimat azzal a reménységgel zárom, hogy sikerült kedvet csinálnom diákjaimnak ahhoz, hogy az eredeti szöveg izgalmas kérdéseivel foglalkozzanak, valamint legyenek nyitottak más tudományágak felé is, legyen az régészet, nyelvészet, pszichológia, mert a más diszciplínákkal történő együttműködés, az interdiszciplináris kutatás gazdagítja bibliaértelmezésünket.

Köszönöm megtisztelő figyelmüket!

Felhasznált irodalom

- Campbell, Edward F.: *Ruth: A New Translation with Introduction, Notes and Commentary*. Yale University Press, New Haven–London 1975.
- Hubbard, Robert L., Jr.: *The Book of Ruth*. Eerdmans, Grand Rapids, Michigan 1988.
- Egeresi László Sándor: A Tel Ábel Béth-Maakáh pecsét – egy új magyarázat. In: *Theológiai Szemle*, 61. (2018/4), 202–205.
- Egeresi László Sándor: Tel Ábel Béth-Maakáh a jelenlegi kutatások tükrében. In: *Collegium Doctorum*, 15. (2019/1), 61–79.
- Egeresi, László Sándor: The Abel Beth Maacah Stone Seal: A New Interpretation. In: Kókai-Nagy Viktor – Egeresi László Sándor (Hrsg.): *Ein pralles Leben. Alttestamentliche Studien*. Evangelische Verlagsanstalt, Lipcse 2017, 333–341.
- Exum, J. Cheryl: *Song of Songs: A Commentary*. OTL. Westminster John Knox Press, Louisville 2005.
- Field Reports. In: *Tel Abel Beth Maacah*. <https://www.abel-beth-maacah.org/projects-3> (2025. jún. 5.)
- Kőszeghy Miklós: *Dávid. Ókori források – ókortörténeti tanulmányok*. Új Mandátum Kiadó, Budapest 2001.
- Meyers, C.: To Her Mother’s House: Considering a Counterpart to the Israelite Bet’ab. In: Jobling, D. – Day, P. L. – Sheppard, G. T. (eds.): *The Bible and the*

- Politics of Exegesis: Essays in Honor of Norman K. Gottwald on His Sixty-Fifth Birthday.* The Pilgrim Press, Cleveland 1991, 39–51.
- Murphy, R. E.: *The Song of Songs: A Commentary on the Book of Canticles or the Song of Songs.* Fortress Press, Minneapolis 1990.
- Pope, M. H.: *Song of Songs: A New Translation with Introduction and Commentary.* Anchor Bible 7C). Doubleday, Garden City, NY 1977.
- Rad, Gerhard von: *Genesis: A Commentary.* Westminster Press, Philadelphia 1972.
- Skinner, J.: *A Critical and Exegetical Commentary on Genesis.* 2nd ed. ICC. T & T Clark, Edinburgh 1930.
- Speiser, E. A.: *Genesis: Introduction, Translation, and Notes.* Doubleday, Garden City, NY 1964, 181–182.
- Susnow, M. – Marom, N. – Shatil, A. – Panitz-Cohen, N. – Mullins, R. A. – Yahalom-Mack, N.: Contextualizing an Iron IIA Hoard of Astragali from Tel Abel Beth Maacah. In: *Journal of Mediterranean Archaeology* 34 (2021/1), 58–83.
- Susnow, M. – Yahalom-Mack, N.: Astragali Hoards in the Levant and Four Babylonian Omens. In: *Journal for Near Eastern Studies* 80 (2021/1), 91–100.
- Trible, Phyllis: *God and the Rhetoric of Sexuality.* OBT. Fortress Press, Philadelphia 1978.
- Yahalom Mack, Naama – Panitz-Cohen, Nava – Mullins, Robert A.: An Iron Age I. Cultic Context at Tel Abel Beth-Maacah. In: Berlejung, A. – Maeir, Aren M. (eds.): *Research on Israel and Aram. Autonomy, Independence and Related Issues. Proceedings of the First RIAB Center Conference, Leipzig, June 2016.* Tübingen. Mohr Siebeck, Tübingen 2019, 233–250.

* * *

How Many Men Need to Be Decapitated According to the Bible to Consider a Woman Wise?

Old Questions and New Perspectives Following a Biblical Story

The women-led society and community is an old and often disputed issue among historians. Biblical scholars enchanted by this topic usually examine the Hebrew “his/her mother’s house” phrase here. Generally, four loci are examined: Gen 38:11; Songs 3:4; 8:2 and the book of Ruth. The rare occurrence itself shows the sporadic importance, nevertheless it is worth to note a much more informative story from the Bible, the rebellion of Sheba ben Bichri in 2Sam 20. The rebellious leader turns against David and finally escapes to the north and takes refuge in the city of Abel Beth Maacah. This article argues that the female protagonist of the story is actually the leader of the city. The writing examines the story from philological and archaeological aspects, emphasising the leading role of this woman and the city.

Keywords: “wise woman”, Abel Beth Maacah, Seba ben Bichri.